

AŞKALE DEPREMLERİNDEN SONRA İNŞA EDİLEN KONUTLARIN SOSYO-EKONOMİK YÖNDEN İNCELENMESİ

Yrd.Doç.Dr. Yaşar GÖK*

Yrd.Doç.Dr. Serhat ZAMAN*

Arş.Gör. Namık Tanfer ALTAŞ*

Özet

Bütün depremlerde olduğu gibi, 25 ve 28 Mart 2004 Aşkale depremlerinde ilk iş olarak arama-kurtarma, ilk yardım ve geçici barınma ile beslenme yardımları yapılmıştır. Bu çalışmalar tamamlandıktan sonra ise, depremzedelerin bir an önce kalıcı iskânı ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır.

Depremler sırasında, oturulamayacak derecede hasar gören konutların yenilenmesi konusunda çok aceleci davranılmıştır. Çünkü bölgede kışlar uzun ve şiddetli olmaktadır. Dolayısıyla, açıkta kalan vatandaşların bir an önce bir konuta kavuşturulması gerekmektedir. Bu itibarla, yerleşmelerin yer seçiminde, konutların projelendirilmesinde ve konutların inşasında oldukça hızlı hareket edilmiştir. Bu yüzden, birtakım eksiklikler ve aksaklıklar meydana gelmiştir.

Bu çalışmayla; yerleşmelerin yer seçimi, konutların projelendirilmesi, konutların inşası, hak sahipliği ve bütün bunların yörenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısıyla ilgili yönleri incelenmeye çalışılmıştır. Sonuçta, yeniden inşa edilmiş bulunan yerleşmeler ve konutların birtakım sorunlar içermesine karşın, yöre insanı için daha çağdaş ve afetlere karşı daha dayanıklı konutlar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deprem, sosyal konut, yeni yerleşme.

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğt. Fak. Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı.

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğt. Fak. Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D.
yasargok@msn.com serhatz@atauni.edu.tr ntanfer@atauni.edu.tr

Abstract

As is in all earthquakes, start with search-rescue, first aid, temporary and feeding aids were made for Aşkale Earthquakes on 25 and 28 March 2004. After completing these studies, the studies about the earthquake victim's permanent residences were started.

During earthquakes, it was acted very impatient about renewing the residences that were damaged not to live. Because in the region winter is long and heavy. So, it is necessary that the citizen who lost their houses must have a residence immediately. By this consideration, it was acted quickly about the place selection, residences projecting and residences building. Thus, some deficiencies and limps were occurred.

By this study, it was tried to analyse the rightful owners, that place selection of settlements, residence projecting, residence buildings and their sides of the region's social, economic and cultural structure. Consequently, even if the settlements and residences that were rebuilt had some troubles, it was noticed that these residences were more stabilized perfect and contemporary against disasters for local people. However, in the case of facing this kind of disasters in future solving the determined troubles will be more adequate.

Keywords: *Earthquake, social residence, new settlement.*

AŞKALE DEPREMLERİNDEN SONRA İNŞA EDİLEN KONUTLARIN SOSYO-EKONOMİK YÖNDEN İNCELENMESİ

The Socio-Economic Analysis Of Residences That Were Built After Aşkale
Earthquake

Giriş

Bilindiği gibi, Türkiye arazisinin yaklaşık %97'si deprem kuşağında olup, her yıl çeşitli büyüklüklerde depremler meydana gelmektedir. Bu depremlerin bir kısmı yıkıcı boyutta olup, can ve mal kaybına neden olmaktadır. Mal kayıplarının en önemlisi de konutlardır.

Araştırma sahası; Erzurum iline bağlı üç ilçe (Aşkale, Ilıca ve Çat) ile merkez ilçeye bağlı bazı köylerden oluşmaktadır (Şekil 1). Söz konusu yerleşmeler 25 ve 28 Mart 2004 tarihlerinde meydana gelen 5.1 ve 5.3 büyüklüğündeki Aşkale depremlerinden etkilenmiş, çoğunluğunda mal kaybı olurken, Küçükgeçit köyünde hem can hem de mal kaybı meydana gelmiştir. Can kaybının az olmasına rağmen, çok sayıda konut ağır hasar görmüştür. Dolayısıyla önemli ve öncelikli sorun konutların yeniden yapımı olmuştur. Bu nedenle, ilk yardım ve kurtarma çalışmalarından sonra, ilk iş olarak yöredeki konutların yapımı ele alınmış ve bir an önce yapım çalışmalarına başlanmıştır.

Bölgenin şartları ve ailelerin ekonomik faaliyetleri de dikkate alınarak, hak sahipliği, yer tespiti, yerleşmelerin planlanması ve konutların projelendirilmesi çalışmaları tamamlanmış ve yapım çalışmaları başlatılmıştır. Hızlı bir çalışma sonunda, aynı yılın (Aralık 2004) sonunda konutların büyük bir bölümü hak sahiplerine teslim edilmiştir. Ancak, yerleşmelerin yeni yerlerinin tespiti, konut ve eklentilerinin projelendirilmesi ve altyapı ile ilgili birtakım sorunlar tespit edilmiştir.

Bu araştırma ile depremde ağır hasar gören yerleşmelerdeki; ailelerin hak sahipliği, yeni yerleşme yerlerinin tespiti, konutların projelendirilmesi, inşa edilmiş bulunan konut ve eklentilerinin yöredeki ailelerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına uygunluğu ile ilgili sorunlar incelenmeye çalışılmıştır.

Bu süreçte, deprem günü ile konutların tamamlandığı zaman aralığında sahada gözlemlerde bulunulmuş, ilgili kuruluşlar ve özellikle de aileler ile görüşülmüştür. Söz konusu gözlem ve incelemeler sonucu elde edilen veriler harita, tablo, grafik ve metine işlenerek son halini almıştır.

Aşkale Depremlerinden Sonra İnşa Edilen Konutların Sosyo-Ekonomik Yönünden İncelenmesi

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

1. Sahada Yapılan Çalışmalar

1.1 Depremle İlgili Hasar Tespit ve Hak Sahipliği Çalışmaları

Bölgede inşaat mevsiminin kısa oluşu ve çok sayıda ailenin konutunun ağır hasar görmesi nedeniyle, acil çalışmaların tamamlanmasından hemen sonra, kalıcı konutların yapımı ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Bu süreçte ilk olarak, hasar tespit çalışmalarına başlanmış ve her bir yerleşmede; hak sahiplerini belirlemek üzere, az, orta ve ağır hasar gören konutlar tespit edilmiştir. Tespitler hem daha önceki depremler ve afetler, hem de son iki depremin zararları dikkate alınarak yapılmıştır. Söz konusu süreçte araştırma alanında 9758 konut, 4074 ahır ile 225 işyerinin hasar tespiti yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, köy yerleşim yerlerinde 2054 konut, 1797 ahır ve 6 işyeri ağır hasarlı olarak tespit edilmiştir (Tablo 1). Öte yandan ilçe merkezleri ve belediye örgütlü yerleşmelerdeki ağır hasarlı konutların yapımı Toplu Konut İdaresi (TOKİ)'ne verilmiştir. Bu nedenle, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın çalışmaları köy yerleşimleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Tablo 1. Köy yerleşmelerinde meydana gelen bina hasar durumu.

Ağır Hasarlı	Merkez	Çat	Ilıca	Aşkale	Toplam
Konut	128	244	803	879	2054
Ahır	163	188	707	739	1797
İşyeri	1	1	2	2	6
Orta Hasarlı	Merkez	Çat	Ilıca	Aşkale	Toplam
Konut	-	-	1	7	8
Ahır	-	-	1	1	2
İşyeri	1	-	-	-	1
Az Hasarlı	Merkez	Çat	Ilıca	Aşkale	Toplam
Konut	206	708	505	913	2332
Ahır	204	311	262	579	1356
İşyeri	-	1	-	4	5

Kaynak: Erzurum Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü kayıtlarından (2005).

Köy yerleşmelerinde yapılan tespit çalışmalarının büyük çoğunluğu kabul görürken, bazı ailelerin itirazı üzerine az sayıda konutun hasar tespitleri yeniden gözden geçirilmiş ve hak sahiplikleri buna göre belirlenmiştir. Bu nedenle, hak sahipliği sayısı ile ağır hasarlı konut ve ahır sayısında farklılık görülmektedir. Diğer

bir ifadeyle, 2054 konut ve 1797 ahır ağır hasarlı olarak tespit edildiği halde, 2071 konut ve 1402 ahır için hak sahipliği verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Köy Yerleşim Yerlerindeki Hak Sahipliği Durumu

Hak Sahipliği Kabul Edilen	Merkez	Çat	Ilıca	Aşkale	Toplam
Konut	122	344	743	862	2071
Ahır	140	178	544	540	1402

Kaynak: Erzurum Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü kayıtlarından.

Sahada yapılan anket ve mülakat çalışmalarına göre, hemen hemen her deprem sonrası olduğu gibi, Aşkale depremleri sonrasındaki hasar tespit çalışmalarında da bazı sorunlar yaşanmıştır. Bazı ailelerin konutu ağır hasar gördüğü halde, hak sahipliği verilmediği, buna karşın, bazı aileler de uzun yıllar önce köyden göç ettiği halde hak sahipliği verildiği söylenmektedir. Hatta bazı köylerde, köyün yerinin değiştirilmesi ve konutların yenilenmesi için, az ve orta hasarlı konutların bile ağır hasarlı olarak tespit edildiği ifade edilmektedir. Aradan bir yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, ağır hasarlı olarak tespit edilen bir takım konutların sağlam ve hasarsız olarak ayakta kaldığı, buna karşın hasarsız veya az hasarlı olarak gösterilen bazı konutların da yıkıldığı gözlenmiştir. Ama gözlemlerimize göre, hasar tespitleri ve hak sahipliliği konusunda çoğunlukla ailelerin lehine karar verilmiştir. Diğer bir ifadeyle, birçok aileye hak ettiğinden fazla yardım yapılmıştır. Yöre halkı lehine olan bu uygulamanın yaygın olarak gerçekleştirilmesi halinde olumlu sonuçlar vereceği kanaatindeyiz. Çünkü yöredeki konutların büyük çoğunluğu, taş duvar ve çamur harcı ile basit şekilde inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla, depreme karşı çok dirençli konutlardır. Mümkün olsa da bu tür konutların tümü yenilense, çok daha iyi olur diye düşünüyoruz. Ancak, deprem yöresinde ikamet etmediği halde, çeşitli kanalları kullanarak, hak sahipliği elde edip, konut yaptıranlar devlet ile halk arasındaki güven ve işbirliği ortamına zarar vermektedir.

Hasar tespiti ve hak sahipliliği çalışmaları sonucu, yöre insanı için modern bir konutta oturma ve barınma imkânı sağlanmıştır. Ancak, hak sahipliği çalışmalarının bazı olumsuz yönleri de olmuştur. Bunların en önemlisi de, konutların ve ahırların ayrı ayrı değerlendirilmesidir. Özellikle yeri değiştirilen köylerde, konut ve ahır için ayrı yarı hak sahipliği verilmesi, yöre insanı için içinden çıkılmaz bir durum oluşturmuştur. Örneğin Ilıca'ya bağlı Tebrizcik köyünde 17 ailenin konutuna hasarsız raporu verilirken, ahırlarına ağır hasar raporu verilmiştir. Dolayısıyla, söz konusu ailelerin konutları eski yerleşmede kalırken, ahırları 2,5 km uzakta bulunan

yeni yerleşme yerinde inşa edilmiştir. Öte yandan bir kısım ailelerin hak sahipliği de bunun tersi şekildedir. Diğer bir deyişle, ahırları eski yerleşmede kalırken, konutları yeni yerleşmeye inşa edilmiştir. Bu durum karşısında, aileler konutlarının bulunduğu yerdeki eski ahırları onararak kullanacaklarından, yeni yerleşmede yapılmış bulunan 17 ahır atıl kalacaktır. Konutları yeni yerleşmeye inşa edilen 11 aile ise, eski yerleşmedeki ahırlarını atıl bırakarak, yeni yerleşmede yeniden ahır inşa etmek zorunda kalacaklardır. Bu durum sadece Tebrizcik köyüne ait olmayıp, depremden zarar gören ve özellikle yeri değiştirilen tüm kırsal yerleşmelerde söz konusudur.

Yöre insanının birinci derecede geçim kaynağı olan hayvancılık faaliyetini sürdürebilmesi için, hayvan barınaklarının konuta çok yakın konumda bulunması zorunluluğu vardır. Aksi takdirde bu faaliyeti devam ettirmesi mümkün değildir. Çünkü bölgenin iklim şartları buna imkân vermemektedir. Konutların çok uzağında bulunan ahırlarda, uzun ve şiddetli kış aylarında hayvanların bakımı ve beslenmesinin imkânı yoktur.

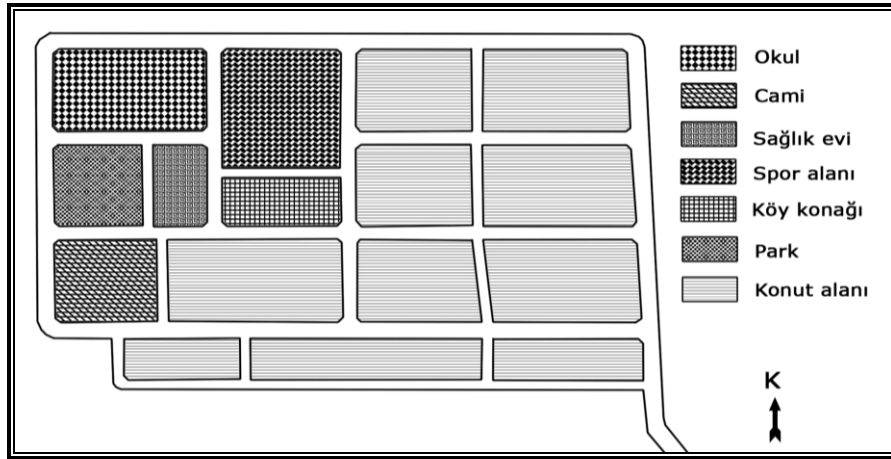
2.Yeniden İnşası Öngörülen Yerleşmelerin Yer Tespiti ve Konutların Projelendirilmesi

Kalıcı konutların yapımıyla ilgili hasar tespit çalışmalarının tamamlanmasından sonra, konutların yapılacağı alanların tespit çalışmalarına başlanmıştır. Bölgede inşaat mevsiminin çok kısa oluşu, buna karşın ailelerin de kış mevsimi gelmeden kalıcı konutlara yerleştirilmesinin hedeflenmesi nedeniyle, hem hasar tespit çalışmaları hem de konut alanlarının yer tespit çalışmaları hızlı biçimde gerçekleştirilmiştir.

Öte yandan yerleşime açılacak alanların yer seçiminde zemin etütleri sağlıklı bir biçimde yapılmalı ve deprem riski taşıyan yerlerden uzak alanlar seçilmelidir(Şahin, Sipahioğlu, 2002: 52).

Nitekim, Marmara Depreminden (17 Ağustos 1999) sonra, yeni yerleşmelerin yer tespitinde çok titiz davranılmış, eski yerleşmelere uzak olsa da zemin mekaniği bakımından uygun alanlar tercih edilmiştir. Örneğin Yalova'daki yeni yerleşim alanlarından birisi, şehir merkezine 7 km mesafede bulunan Elmalık ve Kazimeyi köyleri sınırındadır (Ceylan, 2003: 149). Aşkale depremlerinde de bu durum dikkate alınmıştır. Ama çoğu kere yöre halkının istek ve arzuları dikkate alınmıştır. Bu yüzden, ailelerin büyük çoğunluğu, belirlenen yeni yerleşim yerlerinden memnun olurken, bir kısım aileler bazı özel nedenlerden dolayı, yeni yerleşim alanlarını beğenmemektedir. Kanaatimize göre, yeni yerleşme yerlerinin büyük çoğunluğu isabetli olarak belirlenmiştir. Çünkü belirlenen yerlerin hem jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, hem de ekonomik ve sosyal imkânlar bakımından

uygun olması göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin Tazegül köyü'nün eski yerleşmesi vadi içinde ve zemin mekaniği bakımından uygun olmayan bir yerde iken, yeni yerleşme, eski yerleşmeye 200 m mesafede ve uygun bir zemine yerleştirilmiştir. Ayrıca ekonomik olarak da uygun bir yer seçilmiştir. Çünkü köyün yeri ve çevresi tamamen verimsiz bir mera alanından oluşmaktadır. Yine Tebrizcik, Atlıkonak, Merdiven, Abdalcık, Ortabağçe, Paşayurdu ve diğer birçok köyün yeni yerleşim yerleri, bazı eksiklikleri bulunmasına rağmen, eski yerlerine göre daha uygun konumlardır. Depremden en çok zarar gören ve can kaybının olduğu tek yerleşme olan Küçükgeçit köyünün yeni yerleşim yeri Erzurum-Aşkale karayolunun güneyindedir (Şekil 2).

Şekil 2. Küçükgeçit köyünün şematik yeni yerleşim planı (Ölçeksiz).

Çok sayıda konutun ağır hasar gördüğü yerleşmelerde çoğunlukla eski yerleşme yerleri tercih edilmemiştir. Çünkü ağır hasarlı konutların eski yerleşme yerlerinde yapılmasını engelleyen zorluklar vardır. Bu zorluklar; yıkık ve ağır hasarlı binanın enkazının kaldırılması işinin uzun ve inşaata başlamayı geciktirmesi, enkazın kaldırılması durumunda bile yeni yapılacak yapı temellerinin hafriyatının alınmasının zaman alması, uygulanması düşünülen yapı projelerinin mevcut parsellere uymaması gibi (Ünal vd., 1993: 33).

Bu yerleşmelerin yeni yerlerinin daha uygun olmasına rağmen, hasar durumu nedeniyle bir kısım aileler eski yerleşmelerde kalmışlardır. Hatta daha önce de vurguladığımız gibi, bazı ailelerin konutları ile ahırları ayrı yerleşmelerdedir. Eski yerleşmeler ile yenileri arasında 1 ile 3 km mesafenin bulunması, bu yerleşmelerin bölünmesine neden olmuştur.

Yeri değiştirilen köylerdeki ailelerin bir kısmı böyle bir mağduriyet yaşarken, bazı ailelerin ağır hasarlı konut ve ahırlarının yeniden inşası için, eski yerleşmelerde ve konut sahibinin isteğine uygun konumlarda yer tespiti yapılmıştır. Bu uygulama Ortabahçe köyünde çok bariz şekilde görülmektedir. Bu köyde, konutları ağır hasar gören ailelerin büyük çoğunluğuna yeni yerleşme yerinde konut ve ahır inşa edilirken, birkaç aileye eski yerleşme yerinde ve konut sahibinin isteği doğrultusunda konut ve ahır inşa edilmiştir. Bu durum, aileler arasında huzursuzluğa ve kırgınlığa yol açtığı gibi, konu ile ilgili kurum ve kuruluşlara karşı küskünlüğe de yol açmıştır. Gerçi köylerin yeni yerinin belirlenmesinde, köy halkının istek ve arzuları da dikkate alınmıştır. Örneğin Tazegül ve Tebrizecik köylerinde yaptığımız mülakatlara göre, yeni köylerin yerinin belirlenmesinde, köylülerin önerileri de dikkate alınmıştır. Ama hasar tespiti ve hak sahipliliği nedeniyle, köyün bölünmesi söz konusu olunca bu kararın yanlış olduğu kanaatine varmışlar, ama geriye dönüşü olmayan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durum da gösteriyor ki, yeni yerleşim yerlerinin belirlenmesinde köylüler yeterince bilgilendirilmemişlerdir. Bugün ortaya çıkan sakinlerin, yer tespiti sırasında kendilerine izah edilmesi daha uygun olurdu.

Sahada, önemli sayıda ağır hasarlı konut ve ahır olduğu halde yeri değiştirilmeyen köyler de mevcuttur. Buna en iyi örnek olarak Alaca köyünü verebiliriz. Bu köyde yer değişikliği yapılmadan 65 adet ahırlı konut, 42 adet konut ve 9 adet de sadece ahır olmak üzere 107 adet konut ve 181 adet de ahır inşa edilmiştir. Şayet ağır hasarlı konut sayısı fazla olan köylerin tümünün yer değişikliği zorunluluğu olsaydı, bu köyün yeri de mutlaka değiştirilmeliydi diye düşünüyoruz. Bunu söylerken yeri değiştirilen köylerin tümünün yanlış olduğunu da iddia etmiyoruz. Ama bir kısım köylerin yerinin değiştirilmeden, eski yerinde veya çok yakınında inşa edilebilirliği kanaatindeyiz.

3. Yeni Yerleşmelerin ve Yeni Konutların Yörenin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısıyla Etkileşimi

Depremler nedeniyle, öncelikle mağdur ailelerin geçici iskânları sağlanmıştır. Daha sonra kalıcı yerleşmeler ve konutların yapımı için; hasar tespiti, hak sahipliği, yer tespitleri yapılmış ve en sonunda da konut inşaatına başlanmıştır. Hak sahiplerine konut ve ahır yapımı için bir sözleşme yapılmıştır. Bu arada hak sahiplerinden bazıları çeşitli nedenlerle (konut yerlerini beğenmeleri, borçlanmak istememeleri ve ahır projelerini uygun bulmamaları), kendilerine konut yapılmasını istememişlerdir. Bir kısım aileler de gerekli koşulları zamanında yerine getirmediklerinden, konut yapımı ertelenmiştir. Bu nedenle, 2071 konut, 1402 ahır hak

sahipliğine karşılık, 1821 konut ile 1164 ahır inşa edilmiştir. Gerçi bir kısım aileler belgeleri tamamlayarak ilgili kuruma teslim ettiğinden, bu aileler için de konut yapımı öngörülmüştür. Örneğin Tazegül köyünde 8 aileye konut 4 aileye de ahır yapımı için ödenek verilmiş ve bu aileler inşaata başlamışlardır (Tablo 3, Şekil 3).

Tablo 3. Konut ve Ahır İnşa Edilen Yerleşmeler ve Konut-Ahır Sayıları.

İlçe	Köyü	Konut	Ahır	Konut+Ahır	Toplam
Merkez	Aşağı Yenice	3	8	7	18
Merkez	Dereboğazı	16	7	10	33
Merkez	Mezra	10	2	4	16
Merkez	Yukarı Yenice	2	6	12	20
Merkez	Özbek	9	19	4	32
Merkez	Sakalikesik	4	7	28	39
Merkez	Tınazlı	-	2	3	5
Merkez	Yolgeçit	2	6	1	9
İlca	Ömertepe	9	17	12	38
İlca	Söğütlü	13	9	3	25
İlca	Ağören	10	21	30	61
İlca	Merkez	1	-	-	1
İlca	Merkez Çiftlikköy	1	2	-	3
İlca	Demirgeçit	25	4	19	48
İlca	Çiğdemli	25	7	12	44
İlca	Tebrizcik	11	17	39	67
İlca	Atlıkonak	29	-	54	83
İlca	Alaca	42	9	65	116
İlca	Başçakmak	76	15	106	197
İlca	Paşayurdu	25	8	26	59
İlca	Emrecik	12	13	7	32
İlca	Eskipolat	3	-	1	4
İlca	Gelinkaya	19	1	-	20
İlca	Yoncalık	5	2	1	8
Aşkale	Gökçebük	58	7	37	102
Aşkale	Çatalbayır	2	3	-	5
Aşkale	Gümüşseren	1	-	-	1
Aşkale	Küçükgeçit	33	-	33	66
Aşkale	Merdiven	8	10	71	89
Aşkale	Ortabahçe	70	11	94	175
Aşkale	Tazegül	32	5	12	49
Aşkale	Akören	6	-	-	6
Aşkale	Güllüdere	28	11	32	71
Aşkale	Ocaklı	1	3	2	6

The Socio-Economic Analysis Of Residences That Were Built After Aşkale Earthquake

Aşkale	Topalçavuş	4	2	2	8
Aşkale	Büyükgeçit	24	2	21	47
Aşkale	Merkez Gölören	9	1	-	10
Aşkale	Ballıtaş	5	2	-	7
Aşkale	Çayköy	3	5	11	21
Aşkale	Karahasan	6	5	2	13
Aşkale	Merkez Çatören	3	-	1	4
Aşkale	Abdalcık	14	4	4	22
Aşkale	Düzyurt	1	-	-	1
Aşkale	Karabıyık	14	-	24	38
Aşkale	Bağırsak	27	1	2	30
Aşkale	Kavurmaçukuru	3	1	1	5
Aşkale	Dereköy	35	16	12	63
Aşkale	Hacımahmut	4	1	3	8
Aşkale	Hatuncuk	5	4	-	9
Aşkale	Küçükova	4	1	1	6
Aşkale	Çatören	2	-	-	2
Aşkale	Tosunlu	1	-	6	7
Çat	Ağaköy	9	2	1	12
Çat	Şeyhhasan	61	1	2	64
Çat	Bozyazı	2	1	1	4
Çat	Gölköy	-	3	-	3
Çat	Köseler	-	1	-	1
Çat	Parmaksız	54	8	11	73
Çat	Babaderesi	14	-	-	14
Çat	Bardakçı	10	-	-	10
Çat	Kurbanlı	21	1	1	23
Çat	Mollaömer	3	3	1	7
Çat	Sarıkaşık	2	1	-	3
Çat	Değirmenli	12	3	3	18
Çat	Gökçeşeyh	21	1	3	25
Çat	Sarıkaya	2	5	-	7
Çat	Yarmak	6	10	7	23
Çat	Yaylasuyu	3	1	1	5
	Toplam	975	318	846	2139

Kaynak: Erzurum Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü kayıtlarından.

Şekil 3. Bayındırlık Bakanlığı ve TOKİ tarafından konut yapılan yerleşmeler.

Yeniden inşa edilmiş yerleşmelerin büyük çoğunluğu yörenin şartlarına uygun olarak seçilmiştir. Yöredeki ailelerin hemen tümünün geçim kaynağı ekip-biçme ve hayvancılığa dayalıdır. Bu itibarla, tarım alanlarının korunması, yerleşme yerlerinin daha çok kıraç arazilerde ve verimsiz mera alanlarında kurulmuş olması isabetli bir seçimdir (Fotoğraf 1). Zaten bu seçimde ilgili köylülerin de katkısı olmuştur. Diğer bir ifadeyle, köylerin yeni yerlerinin belirlenmesinde köylülerin de fikirleri alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda, bazı köyler mera alanlarına, bazı köyler de yol yakınlarına doğru kaydırılmıştır. Bölgenin ağır ve uzun kış şartları göz önünde bulundurulduğunda, köylerin ana ulaşım hatlarına daha yakın konuma getirilmesinin isabetli olduğunu söylenebilir. Ancak, içme ve kullanma su

ihtiyacının karşılanması, mera alanlarından yararlanma ve kış aylarında soğuklara karşı korunma bakımından düşünüldüğünde, bazı yerleşmelerin sorunları ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Paşayurdu köyünün eski yerleşmesi Erzurum-Aşkale karayoluna 2 km. mesafede iken, yeni yerleşme karayolunun hemen kenarına kurulmuştur. Bu köydeki aileler ulaşım bakımından avantajlı duruma gelmiştir. Ama etrafı tarlalarla çevrili ve açık alanda bulunduğundan, hem tarım alanlarının zarar görmesi hem de kışın konutların ısıtılması bakımından da dezavantajlı durumdadır. Çünkü yerleşmenin eski yeri hâkim rüzgâr yönüne karşı elverişli konumu nedeniyle özellikle kış mevsiminde soğuk hava akımlarına karşı korunaklı kalabilmiştir.

Fotoğraf 1. Deprem sonrası mera alanı üzerine kurulmuş bulunan Tazegül köyü.

Öte yandan Tebrizcik köyünün eski yeri etekte ve köyün mera alanlarına daha yakın konumda iken, yeni yerleşme Ilıca-Kandilli karayolu kenarında düzlükte kurulmuştur. Yine Paşayurdu'nda olduğu gibi, bu köyün de ulaşım imkânları kolaylaşmıştır. Ama köyün eski yerleşmesi 3-4 km, mera alanları ise 7-8 km uzakta kalmıştır. Bu yüzden, hayvan sürülerinin gününbirlik olarak mera alanlarına ulaşması ve meralardan faydalanılması hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Mera alanları, sadece eski köyde kalan 21 aile tarafından kullanılabilir durumdadır. Yine bu köyünde yeni yeri açık alanda ve rüzgârlara açık bir yerdedir. Dolayısıyla, kış aylarında konutların ısıtılmasında sıkıntı çekilebilecektir.

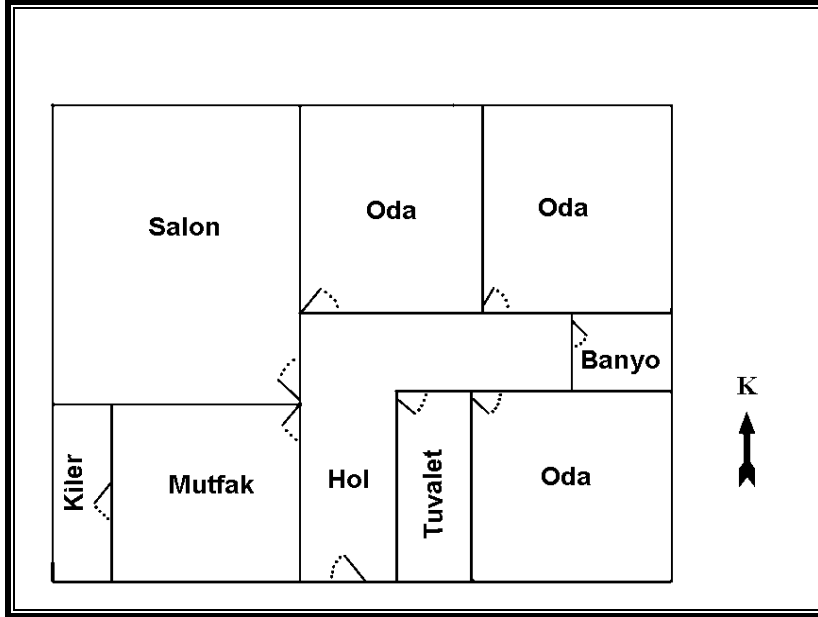
Yeniden inşa edilen yerleşmelerin hepsinin ortak sorunu altyapıdır. Hemen tümünde içme ve kullanma suyu sorununun yanı sıra, yerleşme içi yolların henüz yapılmamış olması da sıkıntı vermektedir. Gerçi bu sorunların giderilmesi için, çalışmalar devam etmektedir. Ancak çalışmalar bazı yerleşmelerde çok yavaş iken, bazılarında henüz hiç başlamamıştır. Gözlemlerde bulunduğumuz Paşayurdu köyünde; su, kanalizasyon, telefon ve elektriğin tek bir toprak kanal içinden götürüldüğü, kanalın üzerinin yine toprakla kapatılacağı gözlenmiştir. Bütün bu altyapının toprağa gömülü olarak tek bir kanaldan götürülmesi uygun değildir. Örneğin kanalizasyonda bir arızanın meydana gelmesi, aynı kanaldaki; telefon, su ve elektrik hatlarına zararlı olabilecektir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Paşayurdu köyünün yeni yerleşim yerinde; kanalizasyon, su, elektrik ve telefon hattının birlikte olduğu kanal.

Ağır hasarlı konut ve ahırların yeniden inşasına başlamadan önce, yörenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı hakkında araştırmalar yapılmıştır. Hem ailelerin ihtiyacına cevap verebilecek hem de modern bir yapı olabilecek bir proje oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede üç tip proje üretilmiştir. Birincisi konut+ahır, ikincisi sadece konut, üçüncüsü ise sadece ahır şeklindedir. Konutlarda 3 oda 1 salon, mutfak, kiler, banyo, tuvalet bulunmakta olup, ailelerin ihtiyacına cevap verebilecek niteliktedir(Şekil 4). Ayrıca çağdaş malzemelerle ve doğal

afetlere dayanıklı olarak inşa edildiklerinden, yöre insanı için iyi bir imkân olmuştur (Fotoğraf 3).

Şekil 4. Yeni konutların planı (Ölçeksizdir).

Fotoğraf 3. Ortabahçe köyünde inşa edilmiş çağdaş konutların bir bölümü.

Buna karşın, konutların alt katının ahır olarak planlanmış olması, konutların çağdaş görünümüne gölge düşürmüştür. Gerçi yörenin ağır kış şartları göz önünde bulundurulduğunda, konutların soğumasını önlemek bakımından, alt katların ahır olarak kullanılması avantaj olarak görülebilir. Ancak, hayvan gürültülerinin ve gübre kokusunun konutlara yansımaları, insanları rahatsız etmekte ve sağlık şartlarına olumsuz etkide bulunmaktadır. Bu yüzden, iki katlı olarak inşa edilmiş bulunan konutların sağlık ve rahatlık bakımından çok uygun olduğunu söyleyemeyiz. Gerçi geleneksel konutların büyük çoğunluğunda konut ile ahır bitişik olarak inşa edilmiştir. Ama biz zaten bu tür konut yapımının çağın şartlarına uygun olmadığını biliyoruz ve tasvip etmiyoruz. O yüzden aynı yanlışların modern konut inşasında tekrar edilmesine bir anlam veremiyoruz. Yukarıda da vurgulandığı üzere, şayet amaç konutların soğumasını önlemek ise, bunun için başka çözümler aramak daha uygun olurdu. Örneğin, konutların dış duvarları ve çatısı yalıtım maddeleri ile kaplanarak edilerek, soğumanın önüne geçilebilir. Kandilli beldesinde inşa edilen konutlarda bu gibi önlemler alınmış olup, konutların dış duvarlarında ve çatı kısmında yalıtım malzemesi kullanılmaktadır.

Konutların altına inşa edilen ahırların, samanlıkla birlikte inşa edilmiş olması, diğer bir ifadeyle samanlığın da ahır içerisinde bulunması, kış şartları düşünüldüğünde, bir bakıma avantaj olmuştur. Ama böylece hem ahırın hem de samanlığın alanı iyice daralmıştır. Dolayısıyla, ahır ve samanlık, ailelerin ihtiyacına cevap veremez duruma gelmiştir. Bu nedenle, daha şimdiden bazı aileler, ahır ve samanlık için ayrılan yeri başka amaçlarla kullanacaklarını, en kısa zamanda yeniden ahır ve samanlık yapacaklarını ifade etmişlerdir.

Köylülerle yapılan mülakattan anlaşıldığına göre, sadece ahır olarak inşa edilmiş binaların da, yörenin şartlarına pek uygun olmadığı anlaşılmıştır (Fotoğraf 4). En büyük sakıncasının ise, ahırların yeni yerleşmede, buna karşılık konutların ise eski köyde bulunmasıdır. Bu yüzden ailelerin büyük çoğunluğunun bu ahırları kullanmayacağı, yine eski köyde kendi imkânları ile ahır inşa edecekleri sanılmaktadır. Müstakil ahırların diğer bir olumsuz yönü de, yöre şartlarına uygun olarak planlanmamış olmasıdır. Bu bakımdan da, ailelerin memnun olmadığı görülmüştür (Şekil 5). Bu durumdan memnun olan çok az sayıda aile vardır. Bunlar da, eski yerleşmede ve konutunun yakınında ahır inşa edilmiş olanlardır.

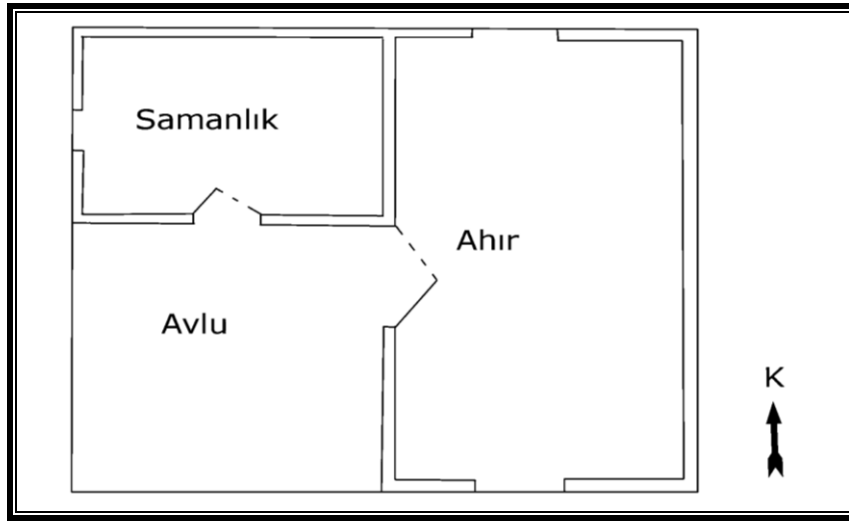
Fotoğraf 4. Paşayurdu köyü yeni yerleşiminde inşa edilmiş müstakil ahırlar

Müstakil ahırların planlanması ve inşası ile ilgili köylülerin memnuniyetsizliğinin diğer bir göstergesi de, ağır hasarlı ahır sayısı ile hak sahipliği sayısından çok rahatlıkla anlayabiliyoruz. Ağır hasarlı ahır sayısı 1797 olarak tespit edildiği halde, 1402 aile hak sahipliğini kabul etmiştir. Diğer 395 aileye konut yapımı öngörülmediğinden, sadece ahır yapımının kendileri için bir anlam ifade etmediğini düşünerek, ahır hak sahipliğinden vazgeçmişlerdir. Müstakil ahırların tercih edilmemesinin bir diğer nedeni de, bu ahırların yörenin hayvancılık faaliyetlerine uygun olmayışlarıdır (Şekil 5).

Belediye örgütlü yerleşmelerdeki ağır hasarlı konut sahiplerinin, hak sahipliği konusunda Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın devre dışı kalması, konut yapımı konusunda bir belirsizliğe neden olmuştur. Bu yüzden, ilçe ve belediye örgütlü yerleşmelerdeki konutların inşası bir yıl gecikmiştir. Köy yerleşmelerinin inşası aynı yıl (2004) başlanıp bitirilmişken, ilçe ve beldelerdeki konutların yapımına 2005 yılında başlanmıştır. Bu çerçevede Aşkale ilçe merkezi, Kandilli ve Yeniköy'de TOKİ tarafından konutlar yapılmaya başlanmıştır.

Köylerdeki konut ve ahır yapımıyla ilgili birçok sorun yaşanırken, ilçe ve beldelerde sadece konut yapımı söz konusu olduğundan, yer tespitinde ve konutların projelendirilmesinde fazlaca sorun olmamıştır. Yeni yerleşim yerleri de eski

yerleşmelerin çok yakınında kurulduğundan, altyapı sorunları daha azdır. Yapımı devam eden konutlar ise, ailelerin ihtiyacına cevap verebilecek özelliklere sahip olup, depreme dayanıklı konutlardır. Bu yüzden hak sahiplerinin memnun olmaması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu ailelerin şimdilik tek sorunu, konutlar tamamlanıncaya kadar, geçici olarak iskânlarıdır. Bu husus da çözüme kavuşmuştur. Aşkale ilçesindeki aileler kamuya ait bazı konutlara yerleştirilirken, Kandilli beldesindeki ailelerin tümü askeri personelin boşalttığı prefabrik lojmanlara yerleştirilmiştir.

Şekil 5. Müstakil ahır planı (Ölçeksizdir).

Aşkale ilçe merkezinde brüt 112 m² olan 176 daire inşa edilmektedir. Zemin dâhil 4 katlı olarak inşa edilen bu konutlar 11 bloktan oluşmaktadır. Daireler 3 oda 1 salon, mutfak, banyo ve tuvalet bölümlerinden oluşmaktadır. İnşaatı tünel kalıp ile sürdürülen bu konutlar, deprem koşullarına göre inşa edilmektedir. TOKİ tarafından yapımı sürdürülen konutların, 3 Mart 2005'ten itibaren 300 günde bitirilmesi öngörülmüştür. Ancak bitim tarihi olarak öngörülen zamanda tamamlanmaları mümkün görünmüyor.

Kandilli beldesinde de TOKİ tarafından 96 dairenin inşaatı sürdürülmektedir. Yapımı devam eden dairelerin brüt alanı 96.2 m² olup, 12 bloktan oluşmaktadır. Beldenin hemen yakınında 2 katlı olarak inşa edilen konutların her katında 4 daire bulunmaktadır. Daireler, Aşkale ilçe merkezinde olduğu gibi; 3 oda,

1 salon, mutfak, banyo, tuvalet bölümlerinden oluşmaktadır ve ailelerin ihtiyacına uygundur.

Deprem koşullarına göre inşa edilen ve modern görünüme sahip bu konutların iskâna açılmasıyla, Kandilli beldesinin yeniden canlanacağı sanılmaktadır(Fotoğraf 5). Söz konusu konutların inşasında, bölgenin iklim şartları göz önünde bulundurularak, dış duvarda yalıtım maddesi kullanılmaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 5. Kandilli beldesinde inşaatı devam eden TOKİ konutları (2005).

TOKİ'nin yapımını üstlendiği diğer bir yerleşme ise Yeniköy beldesidir. Burada yapımı öngörülen konutların yapımına henüz başlanmamış (Haziran 2005) olup, projenin onaylanması beklenmektedir. Tek katlı olarak planlanan ve 43 daireden oluşan konutlar, ikiz daire olarak projelendirilmiştir. Henüz temel aşamasında olduğundan, tamamlanacağı tarih hakkında kesin bilgi edinilememiştir. Yapımı öngörülen daireler sadece konuttan ibaret olup, bir ailenin ihtiyacına cevap verebilecek bölümlere sahiptir.

Fotoğraf 6. Kandilli beldesinde inşa edilen konutların dış duvar ve çatılarında kullanılan yalıtım maddeleri.

Sonuç

25 ve 28 Mart 2004 tarihlerinde meydana gelen Aşkale depremleri, Erzurum'un Aşkale, Çat, Ilıca ilçeleri ile merkez ilçeye bağlı 70'ten fazla yerleşmesinde hasara yol açmıştır. Depremlerin orta büyüklükte (5.1 ve 5.3) olması nedeniyle, konutlar ağır hasar görmüş, fakat çok şiddetli yıkım meydana gelmemiştir. Dolayısıyla can kaybı da fazla (10 ölü) olmamıştır. Ancak, yöredeki konut ve ahırların büyük çoğunluğu geleneksel yapılar olduğundan, çok sayıda konut ve ahır ağır hasar görmüştür.

Konutların inşasına yönelik; hasar tespiti, hak sahipliği, yer tespiti ve konut yapımı ile ilgili bazı sorunlar yaşanmasına rağmen, çoğunlukla vatandaşların lehine olan kararlar alınmıştır. Öyle ki, bazı köylerde konutu ağır hasar görmediği halde, ağır hasarlı tespitler yapılmış, bazı köylerde ise yıllarca önce köyden göç etmiş ve köyde ikamet etmeyen ailelere bile konut yapımı gerçekleştirilmiştir. Bütün bunlar, bir bakıma depreme maruz kalmış yöre insanını korumak amacıyla ve iyi niyetle yapılmış uygulamalardır.

Geçici barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasının akabinde, bölgenin iklim şartları da göz önünde bulundurularak, hızlı bir şekilde; hasar tespit, hak sahipliği, yer tespiti ve konut yapımı çalışmalarına başlanmıştır. İnşaat

sezonunun çok kısa olmasına rağmen, Aralık 2004 tarihi itibariyle depremzedeler kalıcı konutlarına yerleştirilmiştir. Bununla birlikte yerleşmelerin; yol, su, kanalizasyon gibi birtakım altyapı eksikleri bulunmaktadır. Ağır hasarın fazla olduğu köylerin çoğunun yeri değiştirilerek, yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Bazı köyler, eski yerleşmeye oldukça uzak konumda kurulurken(örneğin Tebrizcik), bazıları eski yerleşmenin hemen yakınında (örneğin Ortabahçe) kurulmuştur. Bir kısım köyler ise, yer değişikliği yapılmadan (örneğin Alaca) eski yerinde inşa edilmişlerdir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, depremin akabinde başlayan arama-kurtarma çalışmalarından kalıcı konutların tamamlanmasına kadar, devletin ilgili kurum ve kuruluşları gereken hizmetleri afetzedeleri rahatlatacak sürede yapmışlardır. Depremde ağır hasar gören konutlar ile ahırların yerine yenisi, belli bir bedelle ve geri ödeme koşuluyla yapılmıştır. Dolayısıyla, aileler bir ekonomik yükümlülük altına girmişlerdir. Öte yandan, birçok evde özellikle yıkılan evlerdeki, ev gereçlerinin de büyük çoğunluğu zarar görmüş, kullanılamaz duruma gelmiştir. Kısaca, her ne kadar da devlet desteğiyle birtakım ihtiyaçlar giderilmiş olsa bile, deprem dolayısıyla yöre halkı önemli ölçüde maddi ve manevi sıkıntıya girmiştir. Büyük oranda maddi kayba neden olan Aşkale depremlerinin tek sevindirici ve teselli edici olan yanı ise, can kaybının fazla olmamasıdır.

Deprem yöresinde olup da, **az** veya **orta hasarlı** olarak belirlenen konut sahiplerinin de, istek ve arzuları doğrultusunda yeni yerleşme yerlerinde veya mevcut yerlerde konutlarının yenilenmesinin çok yararlı olacağına inanıyoruz. Aksi takdirde, toplu yapıya sahip olan bazı köyler bölünecektir. Bir kısım köylerde de sadece ahırların yenilenmiş olması, yöre insanının temel geçim kaynağı olan hayvancılık faaliyetlerini azaltacaktır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak, deprem nedeniyle, konut ve ahır yapımı (borçlandırılmak şartıyla) ilgili köylerin tüm ailelerini kapsayacak şekilde organize edilmelidir.

Erzurum ili arazisinin (25.066 km²) hemen hemen % 24,8'si birinci derecede, % 50,6'sı ikinci derecede ve % 24,6'sı üçüncü derecede deprem bölgesi üzerinde yer alır (Doğanay, 1989:135) . Bunlardan birinci derece deprem alanı yöreleri, Aşkale-Erzurum-Pasinler tektonik kuşağına tekabül etmektedir. Bu kuşak üzerinde yer alan ve depremlerin yıkım şiddetini artıran geleneksel yapı tekniğinden bir an önce vazgeçilmelidir. Devletin öncülüğünde; depreme dayanıklı, yörenin iklimik, sosyal ve ekonomik şartlarına uygun konutlar inşa edilmelidir. Bunun için, yöredeki aileleri teşvik edici tedbirler uygulanmalıdır. Köy konutları mutlaka projelere göre ve plânlı bir şekilde inşa edilmelidir. Geleneksel ve basit tekniklerle

İNŞA edilmek istenilen konutların yapımına kesinlikle izin verilmemelidir. İnşa edilecek yapılarda hangi tür inşaat malzemelerinin kullanılması gerektiği konusunda yöredeki aileler mutlaka bilgilendirilmeli ve tavsiye edilen malzemelerin temininde kolaylıklar sağlanmalıdır (Gök,1996:166).

Depremde ağır hasar gören, özellikle yerleşme yeri değiştirilen köylerdeki ailelerin bir diğer sıkıntısı da sosyal ilişkilerdir. Çünkü insanların önceki hayat tarzları bir bakıma yaşamış oldukları yerlerle ve konutlarla uyumlu haldedir. Yani önceki yaşamış oldukları mekânları benimsemişlerdir ve orada yaşamayı içlerine sindirmişlerdir. Yeni yerleşme yerleri ve konutları daha mükemmel ve daha iyi olsa bile, oraya alışmakta zorluk çekebilmektedirler. Öte yandan, yeni yerleşme yerlerinde, eski komşuların bir arada olmaları da çoğu yerleşmede pek mümkün olmamaktadır. Bu durum da, yine ailelerin yeni komşuları ile uyum sağlamalarında sıkıntı çekmelerine neden olabilmektedir. Bir diğer konu da, bazı yerleşmelerin tarım arazileri içerisinde yapılmış olmasıdır. Örneğin yeni Paşayurdu köyünün hemen çevresinde tarlalar bulunmaktadır. Köylülerin yeni yerlerine yerleşmesinden sonra, sabah meraya gönderilen ve akşamları meradan dönen hayvanların bu tarlalara zarar verebileceği ve bu yüzden köylüler arasında sorunlar çıkabileceği kanaatindeyiz.

Bu sakıncalarına rağmen, konutları yenilenen ailelerin bir afet nedeniyle de olsa, çağdaş bir konuta kavuşmuş olması önemli bir imkândır. Bilindiği gibi, depremin şiddetini ve hasarını artıran önemli faktörlerden biri de, deprem yöresindeki yapıların inşasında kullanılan malzemenin kalitesi, teknik ve işçilik oluşturmaktadır(Biricik, Ceylan, Ünlü, 1996: 12). Yörede inşa edilen yeni konutlar bu özelliklere sahip olduğundan, herhangi bir afet karşısında ağır hasar görmeleri söz konusu değildir. Bu nedenle, yöre insanı için iyi bir imkândır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Arpat, E.**, 1977, "Lice Depremi." Yeryuvarı ve İnsan, Cilt: 2, Sayı:1, s.41 Ankara.
- Atalay, İ.**, 1978, Erzurum Ovası ve Çevresinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi. Atatürk Üniv. Yay. No:91, Araştırma Kitapları Serisi No:81, s.26, Erzurum.
- Biricik, A.S., Ceylan, M.A., Ünlü, M.**, 1995, 1 Ekim 1995 Dinar Depremi, İstanbul.
- Ceylan, M.A.**, 2003, Marmara Depreminin (17 Ağustos 1999) Yalova Şehrine Etkileri. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, H.**, 1989, "Doğu Anadolu Bölgesi'ne Yönelik Toplu Konut Uygulanmasının Coğrafi Plânlama Esasları. Erzurum Örneği". Fen-Ede. Fak. Ede. Bil. Arş. Derg., Fen-Ede. Fak. Ofset Tesisleri, Sayı:17, s.135, Erzurum.

- Gök, Y.**, 1996, Erzurum-Kars Depreminin (30 Ekim 1983) Ekonomik ve Sosyal Sonuçları (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Ünal, E., vd.**, 1993, 13 Mart 1992 Erzincan Depremi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.
- Sever, R.**, 1996, Aşkale Yöresinin Fiziki Coğrafya Etüdü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Sevindi, C.**, 1995, Kandilli Kasabasının Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Şahin, C., Sipahioğlu, Ş.**, 2002, Doğal Afetler ve Türkiye. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık Turizm Sanayi Ticaret Ltd. Şti. (Ümit Ofset Matbaacılık), Ankara.

Aşkale Depremlerinden Sonra İnş Edilen Konutların Sosyo-Ekonomik Yönden İncelenmesi